

Dve strany železnej opony

Denník Východu a spoved' Západu

26. máj 1984

Rakúsko – krásna to krajina. Hory, doly, mestá, dediny, rieky, jazerá a čo aj viem čo ešte. Úprimne by som nevedel vymenovať ani jeden názov z týchto geografických pojmov. No, Viedeň, Graz, Dunaj... Alpy? Nevieľ. Naozaj neviem. Nemám to totiž ako vedieť. Takéto informácie o Rakúsku sa mi nedostávajú. Za ten čas, čo som tu, v tomto tábore, sa mi nedostalo veľa informácií z okolitého sveta. Jediné, čo viem, je fakt, že manželka riaditeľa generála Sergeja Poroževa ho opustila. Nevieľ veľmi prečo. Podľa mňa si našla lepšieho, niekoho, kto ju nebil. A možno to len zašlo do takých rozmerov, že ju Porožev zabil. Kto vie? Ja nie a reálne to ani nie je môj problém. Je to len moja starosť, pretože teraz si Porožev vylieva svoju zlosť na nás – trestancoch v gulagu Vorkuta. ...

... Heller. Narodil som sa v roku 1949, konkrétne na deň vzniku Severoatlantickej aliancie. Moji rodičia mali pomerne veľa spomienok na druhú svetovú vojnu. Matka Mária lietala s Nočnými čarodejnicami a otec sa zúčastnil SNP, počas ktorého prišiel o oko. On to však bral s humorom, veď predsa ich má dve a čo tam po oku, najmä, že ruky má celé.

Obaja bojovali proti nacistom, lenže ani jeden nevedel, že ďalšie zlo sa na nás valilo z východu. Po páde nacizmu sa rozrástlo ďalšie zlo – sovietske. Stalin bol psychopat alebo čo a takmer sa mu podarilo zničiť to, čo nestihol Hitler: NÁDEJ, VIERU, ODHODĽANIE A ...

... sme boli teda boli dvaja, ja, Peter, a môj brat Štefan. Štefan, ten bol vždy šťastlivec. On totiž utiekol. Žili sme v obci Záhorská Ves, z ktorej je to do Rakúska asi tak 10 metrov, keď je Morava vysoká. So skupinou kamarátov si v '53 uvedomili, že je veľmi zle.

Raz v noci si proste zobrali nejaké tie cennosti a ušli. Nevieľ, ako sa im to podarilo. Pre mňa to ostáva záhadou. Myslím si, že sa im tam však darí. Raz sa nám totiž stalo, že sa nám v schránke objavil divný balíček, bez známky alebo čoho. Bol v ňom list od Štefana, v ktorom nám vysvetľuje svoj odchod a prikladá tam nejaké peniaze, bony, doláre, tuším aj nejaké libry. A zlatý náramok po babičke, ktorý zobral z domu. Rodičia boli nevýslovne šťastní. Ja s nimi samozrejme tiež. ...

... a potom sme sa všetci radovali, veď normalizácia. Konečne uvidím svojho strateného brata. Ale nie. To sa stať nemohlo. Pražská jar bola len ilúzia. 20 a 21. augusta

nám túto krásnu ilúziu narušilo stovky tankov a tisíce vojakov. Ale čo už, keď strýčko Brežnev povedal.

Mnoho ľudí sa vtedy vzdalo, nemo, slepo a hlucho vnímali inváziu. Mnoho ľudí, nie však všetci. Ja som sa zastal. A aj som tak dopadol. ...

6. jún 1984

Po rokoch znášania totalitného režimu,
Po rokoch utrpenia a skazy.
Po rokoch prebdených v strachu.
A zaraz prišli z prachu.
A zraz prišli tí plazy.
A zaraz prišli k tvorbe ohavného zločinu.
Keď letela tá holubica,
do Košíc až z Prahy.
Do nerovnosti sa dostali.
osudu nášho váhy.

Už od dávna dávneho,
je zmije vidno tie,
čo o náš život sa pokúšajú.
Mnohí so strachom ich k sebe pripúšťajú,
no my vravíme: „Nie“
my radšej meča švárneho.
Zot'at' tú zmiju.
Ťa do nohy kúše.
Než pominieš v nebo.
A nad tebou ruže.

Za zmijami údolie krásne.
Za zmijami tam pokoj.
Za zmijami iné hrozby.
Lež hrozby tie zabíjať nemusíš,
vojna s nimi sa dá aj nekonfliktne.
Lež pokoj ten za nimi,

musíš preň niečo urobiť.
Lež údolie krásne je len ilúzia,
v prípade ohňa, čo v tebe uhasne.

15. jún 1984; Bratislava

Horko-ťažko sa mi podarilo dostať z Vorkuty. Verejne som vyhlásil, že proti socialistickému režimu nebudem bojovať, a ho prijímam za svoj vlastný. Ha! Lož. Tie socialistické zmije nemysleli na fakt, že zmijinou výchovou stvorí ďalšie zmije - zmije, ktoré im to oplatia. Reálne dúfam, že budem mať takú šancu.

16. jún 1984; Bratislava

Veľa sa toho nezmenilo. Za ten čas, čo som bol v gulagu, je stále kopa ľudí v istom smútku. Je vidno, že si dávajú pozor, aby sa nepreriekli alebo čo. Je to však lepšie, ako to zvyklo byť za mojej mladosti. Režim trochu ustúpil, čo vidím veľmi pozitívne. Je síce pravda, že človek nie veľmi bežne zoženie veci, ktoré chce zohnať. Mäso je obmedzené, mnohé potraviny tiež. Pomerne rýchlo som začul vtip o dvoch pionieroch - z Ghany a zo Slovenska:

Ten z Ghany hovorí: „Tu u nás, tu sa máme celkom celkom dobre. Nie je nám zle, celý deň len jeme banány a beháme nahí.“

Na to Slovák odpovedá: „Súdruhu, my sme na tom takmer rovnako. Keby sme tiež celý deň jedli banány, tak by sme tiež chodili nahý.“

Na tom vtipe som sa skutočne dlho smial. Neviem síce, kde tá Ghana vôbec je, asi niekde na juhu, keď si tam tie banány môžu dovoliť.

24. júna 1984; Praha

Ako refilozofovaný či napravený (alebo ako ma to nazvali) občan som od „skvelého štátu dostal možnosť nového začiatku.

Toto by mi tie kapitalistické prasatá na západe v živote nedovolili.“ Pravda je však taká, že tie „kapitalistické prasatá“ by mi beztak neukradli skoro 20 rokov života kdesi ďaleko, preč na neznámom mieste v nejakej snežnej púšti, kde by som musel každý deň pracovať pol dňa s minimálnym prísunom potravy.

Som teda v Prahe ako napravený občan. Dostal som prácu v nejakej malej fabrike, štát sa predsa stará. To mu nemôžem poprieť, naozaj má snád' každý prácu. Mne osobne by však práca na Sibíri nevadila, keby som mal za to plat, primeraný pracovný čas a vhodnú stravu.

7. augusta 1984; Praha

Dozvedám sa mnoho nových informácií. Ono existujú ľudia, ktorí bojovali proti režimu. Nejakí herci, speváci alebo iní umelci podpísali nejakú Kartú 77, ktorá hovorí niečo o zrovnoprávnení a právach pre všetkých ľudí. Neviem, musím zistiť viac. Nebol som síce v živote pobožný, ale znovu ísť na Sibír nechcem. Bože, ochraňuj ma!

9. augusta 1984; Praha

Karta 77 je reálne Charta 77 a kritizuje politickú a štátnu moc v Československu. Vraj ju podpísalo len pár disidentov, ktorí však neskončili vo Vorkute. Šťastlivci.

Tento socialistický režim však určite upadá. Vidieť a cítiť ľudský nepokoj. Myslím ale, že to je dobre. Ako som písal, väčšinu života som prežil v gulagu. Horšie to byť už nemôže. Stavím sa, že režim padne do desiatich rokov.

13. septembra 1984; Praha

Život mimo Vorkuty som si až teraz začal silnejšie užívať. Podarilo sa mi dostať do nejakého tajného hnutia alebo čo, podniku. Hrá tu istá kapela, De Plastik Pípuol of di Universe (či ako sa to po anglicky píše). Reálne dobrá hudba. Okrem

toho tu v tomto podniku hrali aj Modrý efekt, z Brna sem raz zavítali aj Progres 2 a čisté haló spôsobilo, keď tu zahral Pražský výběr. To vám je muzika. Čistí blázni, ich hudba je však magická.

Keď v tomto podniku nie je žiadne živé vystúpenie, zvyknú sa tu hrať platne z Ameriky, zo Západu. Páni, to je hudba! Bítls, Elvis, Ozi Ozbourn, Metallica - nádhera.

28. február 1989; Leopoldov

Šťastie mi nepraje. Došli na mňa, uväznili ma. Zas. Musím však uznať, že aj keď je Leopoldov považovaný za najhoršie väzenie, Vorkuta bolo mnoho ráz horšia. Vo väzení sa toho veľa nedialo. Kvázi to isté, čo vo Vorkute, akurát som lepšie rozumel. Včera, 27. februára, ma prepustili. Som za to veľmi rád, môžem sa vrátiť do Prahy.

1. marec 1989; Praha

Niečo sa zmenilo, niečo mu tu nehrá. Je pravda, že zmena je život, ale príde mi, že tu nejaký extrém - režim sa všeobecne zmiernil, diktát z Moskvy slabne, ľudia sa majú trochu lepšie. Niečo sa deje, ja netuším čo.

2. marca 1989; Praha

Zistil som, čo sa deje. Brežnev bol vystriedaný Gorbačovom. Gorbačov začal presadzovať Perestrojku, čiže prestavbu. KSČ to u nás pomerne blokuje, ale je to cítiť. Ten vzruch, atmosféra.

5. máj 1989, Praha

ŠTB ma pomerne prísne kontroluje. Nikdy som si to veľmi neuvedomil, ale oni ma reálne sledujú. Dokonca v tom bare, kde hrali De Plastik Pípuol of di Universe bol jeden udavač, tuším nejaký Bukurešť. Tak ale, treba nejaké piliere, keď chcú udržať takýto labilný systém. Ten však nevydrží. Už pred rokov

v Bratislave začali nejakú protestovať, keď tam vyšli študenti so sviečkami do ulíc. Nech ma však šlak trafí, pokiaľ tento systém vydrží viac, ako tisíc dní!

30. máj 1989; Praha

Naše oddelenie vo fabrike malo nárok od dovolenku zaplatenú KSČ, ako nejakú pracovnú odmenu. Mali sme zájazd k Jadranu cez rôzne historické mestá. Veľmi zaujímavý bol Belehrad, kde sa udiala veľmi divná príhoda.

Išiel som sám, večer, do jedného podniku. Chcel som sa prejsť, pozrieť si krásy a zákutia mesta. Išiel som popri nejakej stoke či kanály. Zrazu sa odtiaľ vynoril nejaký divný starec. Bol vidno, že je tam už veľmi dlho.

Starec sa ma jeho jazykom opýtal nejakú otázku. Nie veľmi dobre som mu rozumel, zopakoval ju viac ráz. Nakoniec som porozumel: „Už sa vojna skončila?“

Mal som vtedy trochu vypité, a tak som mu humorne odpovedal, že ešte nie.

Starec bol očividne veľmi smutný a skonštatoval: „Ale veď nám to tí Habsburgovia už mohli odpustiť. Jeden nástupca trónu im je zabitý a už bombardujú. Keby aspoň mesto, v ktorom bol zabitý!“

Na tejto príhode som sa nenormálne smial ešte dlhší čas. Keď sme sa dostali k Jadranskému moru, bolo krásne. More som nikdy predtým nevidel a toto bolo krásne. Mal som chuť postaviť si loď a ujsť niekam preč, čo ja viem, niekde blízko, na Sicíliu. Než by sa mi to podarilo, už vy beztak bolo 9. júla.

8. júna 1989; Praha

Dnes je strašne smiešny deň - 40. výročie románu 1984 od Georgea Orwella. Dej románu popisuje budúcnosť, v ktorej vládnu 3 veľmoci a navzájom proti sebe bojujú. Funguje tam tajná polícia, vymývanie mozgov, strach. To je vlastne to, čo

sa deje u nás. Orwell však pravdepodobne vtedy narážal na nacistickú hrozbu, ale stala sa hrozba socialistická. Paradox, ale pravdivý.

Do toho v Prahe nič nové. Jeden obchod mal na predaj nejaké banány. Zistil som to až vnútri a spomenul som si na ten vtip s ghanským a slovenským pionierom. Snažil som sa zadržať smiech, čo bola naozaj veľká výzva.

Túto časť denníka píšem až neskoršie večer. Čítal som si staré zápisky môjho denníka z písacieho stroja. Tak mi napadlo, že asi 80 rokov dozadu bol korunovaný František Jozef I. za kráľa Uhorska. Napadlo mi, čo by sa stalo, keby Františka Ferdinanda nezabili. Bolo by to lepšie? Prinieslo by to menej utrpenia? Prvá a druhá svetová vojna by sa nestali, neprišli by k moci nacisti a ani komunisti. Možno by sa nestali ani vojny v Ázii, tie pri Číne. Alebo by bolo niečo horšie?

1. júl 1989; Praha

Nenávidím toto letné obdobie. Je hnusne teplo, z čoho ma strašne, ale že strašne bolí brucho. Neviem, čo mi je, ale asi pôjdem k doktorovi. Asi budem nútený prestať s prácou a ísť k doktorovi.

4. júl 1989; Praha

Rakovina pečene. Skvelé. Súduhom sa za ňu môžem veľmi pekne poďakovať. Lekár mi ju diagnostikoval pomerne cynicky a oznámil mi, že do decembra budem mŕtvy. Moja predpoveď sa takmer naplnila. Ak sa systém nezmení, zomriem. Lenže šlak ma netrafí, skôr mi rupne pečeň alebo čo.

Lekárovi som povedal o mojom živote vo Vorkute a v Leopoldove. Úprimne sa ani nedivil, bolo to vysoko pravdepodobné, že sa takéto dačo vystihne. Údajne mám šťastie,

lebo v posledných troch rokoch sa vraj rapídne zvýšila rakovina štítnej žľazy.

Lekár mi povedal, že to pravdepodobne bude veľmi bolestivé. Je podobný, ako ja. Tiež sa mu nepáči systém. Porozprával som sa s ním a on mi poradil, čo možno spraviť. Dal mi zbraň a povedal, že zastrelením Miloša Jakeša a Gustáva Husáka niečo spravím, systém sa zrúti.

„Myslete na budúcnosť, na naši československou budúcnosť,“ povedal mi.

Zbraň so si zobral a povedal mu, že v novembri. Budem už na sklonku života, snáď to bude menej bolestivé.

13. september 1989; Praha

Leto bolo pre mňa utrpenie a prežil som ho len v ťažkostiach. Pečeň bolí a záchrana nikde. Tá perestrojka by sa dosť hodila môjmu telu. Okrem toho som si dosť nepekne zranil ľavú ruku a neviem, čo s ňou bude.

13. november 1989; Praha

Pustili ma z nemocnice. Ruku mám v poriadku a pečeň stále nie. Dali mi však lieky proti bolesti. Údajne mám byť rád, lebo sa dožijem nového roka.

17. november 1989; Praha

Ono sa to stalo. Ono sa to deje. Ono sa to bude diať. Študenti, umelci, obchodníci, kňazi, hocikto. Po vzore stúpcov z Bratislavy sme sa zišli a pokojným spôsobom sme protestovali proti KSČ. Na to snáď do smrti nezabudnem. Toľko ľudí so spoločným názorom, zvuk kľúčov. Tá zima, čo bola vonku. Obranný mechanizmus, ktorý spustila KSČ.

1990; Záhorská Ves

Môj zdravotný stav je na tom zle. Brucho bolí, telo slabne. Zomieram a cítim to. Ale niečo zomrie, niečo sa

narodí. A zrodila sa spravodlivosť. KSČ padlo. Železná opona sa otvorila. Svet bol šťastný, zelený. A do toho čierny podtón mojej pečene a vôňa železa. Ale stálo to za to.

V decembri som sa vrátil do Záhorskej Vsi, môjho rodiska. A nebol som jediný. Bol tam aj môj brat Štefan. Po tých skoro štyridsiatich rokoch sme sa znovu stretli. Rodičia už síce zomreli ale my sme tam boli a radovali sa. Nastala sloboda.

Dňa 17. apríla 1990 zomrel Peter Heller, rodák zo Záhorskej Vsi. Tieto riadky píšem ja, Štefan Heller, známy aj ako Leonard Heller, Petrov brat. Peter zomrel veľmi nešťastnou smrťou. Bola mu diagnostikovaná rakovina pečene, ktorá mu mala byť osudná. Ono sa to však nestalo. Peter Heller zomrel na mŕtvicu. Tá mu hrozila už dlho, ale lekári mu ju nikdy nezistili.

Peter písal tento denník, keď zažíval bolesti. Prežil pracovný tábor Vorkuta, prežil Leopoldov. Jeho život nebol ľahký, no ani život u nás na západe nebol lahôdka.

V roku 1953 sme sa s partiou kamarátov rozhodli opustiť tieto strašné končiny. V noci z 14. na 15. júla sme prekonalí pohraničné drôty a preplavili sa cez Moravu do obce Angern.

Život na západe bo, lepší. Bol tu pomerne pokoj. Nacizmus to istej miery stále doznieval, ľudia sa ho stále báli. Bol tu však do istej miery aj strach z východu. Čo ak socialisti potiahnu ďalej?

No nestalo sa tak. V Rakúsku sme istý čas pobudli, prežívali. Potom sme dostali šancu – odchod do Spojených štátov.

Odišli sme v roku 1960 a bola to pre nás ohromná zmena. Boli sme slobodný. Iste, Rakúsko bolo super, lenže na ňom bolo stále vidieť následky vojny.

V Amerike to tak nebolo. Pearl Harbour bol ďaleko a my sme emigrovali do New Yorku. Bolo to ohromné mesto plné možností a výziev. Prvých pár rokov sme sa snažili nejako pretĺkať a potom prišla ohromná šanca – vojna vo Vietname. Rozhodli sme sa jej zúčastniť, žold bol dobrý a predsa len, v New Yorku sa nám veľmi nedarilo, nemali sme šťastie a ani poriadnu úroveň angličtiny.

Vietnam však bolo fiasko. Pôvodne sme boli piati. Lenže Vietnam, to bol masaker. USA a ZSSR sa stále hádali, robili si zle, komunisti robili zle aj svojim ľuďom. A doplatili na to takmer nevinní.

Vietnam som z nás piatich prežil len ja a aj to zázračne. Schytil som guľku do ramena a bol by som umrel, keby som nemal šťastie na jedného dobrého vojaka. Bol síce na nepriateľskej strane, ale zachránil ma. Je možné, že to je kvôli rodinnému putu – podobal sa na mňa, ja naňho a obaja na moju matku, ktorej sestra ostala v Sovietskom zväze. Môj kvázi-bratranec však neskončil dobre, mína ho totiž roztrhala. Ja som však prežil a vrátil sa do Ameriky.

V 70. rokoch som skončil v Albuquerque, kde som začal podnikáť v autoumyvárni. Čas plynul a ja som si splnil svoj americký sen, stal som sa pomerne bohatý, mal som vlastnú značku. V 85. som však mal právny problém, o firmu a všetky pobočky som došiel. Chcel som sa vrátiť, ale nebolo kam. Dostať sa do východného bloku by bola prakticky samovražda. Rozhodol som sa pre Viedeň. Rakúsko bolo prakticky neutrálna krajina, určite tam bol nejaký rozmach. Lenže, ja hlupák, som si nemčinu dobre dlho neoprášil, kvôli čomu boli moje začiatky ťažké.

Urobil som však správne rozhodnutie. V polovici decembra 1989 bola zrušená železná opona, a tak som sa začiatkom januára dostal domov, do rodnej Záhorskej Vsi. A tam som narazil na môjho chorého, zničeného brata.

Tieto zápisky neboli dochované všetky. Petrov denník z Vortuny sa nezachoval, rovnako ani jeho denník z Leopoldova. Vieme však veľmi dobre z oboch denníkov určiť, aký bol život na západnej a aký na východnej strane Železnej opony. Toto dielo je voľne dostupné, voľne šíriteľné, bez licencie.

Štefan Leonard Heller – spoluautor tohto denníka